

OBNOVA I REVITALIZACIJA PODRUČJA POSEBNE DRŽAVNE SKRBI REPUBLIKE HRVATSKE

HELGA BUBANOVIĆ

PROSTORNI OBUHVAT PODRUČJA POSEBNE DRŽAVNE SKRBI

Donošenjem Ustava, 22. prosinca 1990. godine, Hrvatska je uspostavljena kao samostalna i suverena država, a svega nekoliko mjeseci kasnije postala je žrtvom agresije i poprištem ratnih zbivanja koja su završena tijekom 1996. godine kada je reintegrirano posljednje okupirano područje - hrvatsko Podunavlje. U tijeku čitave agresije bilo je okupirano 26,5% državnog teritorija na kojem je, prema popisu 1991. godine, živjelo 549 083 stanovnika i to 37,1% Hrvata, 52,4% Srba, i 10,5% ostalih.

Godine 1992. počele su prve oslobodilačke akcije koje su kulminirale u svibnju i kolovozu 1995. godine oslobađanjem većeg dijela okupiranoga prostora. Poslije njih je još samo hrvatsko Podunavlje ostalo kao jedini okupirani dio Hrvatske, čija je reintegracija počela na potpuno drugačiji način godinu dana kasnije.

Nakon "Bljeska" i "Oluje" Hrvatska se suočila s potpuno gospodarski, infrastrukturno i demografski uništenim prostorom koji je obuhvaćao gotovo trećinu ukupnog državnog teritorija. Već od 1992. godine s prvim oslobađanjima gotovo istovremeno započeo je dugotrajan i težak proces obnove i povratka stanovništva. Da bi se potakao i ostvario što brži demografski i gospodarski razvitak te otklonile posljedice rata, oslobođenim je područjima bio potreban poseban poticaj države i njezina skrb; stoga su ona u lipnju 1996. godine proglašena područjem posebne državne skrbi. Iako je takva skrb, osim oslobođenim područjima, u tom trenutku bila potrebna i još nekim dijelovima državnog teritorija (npr. dugogodišnjim populacijski i gospodarski stagnativnim područjima primjerice brdsko-planinski prostor, otoci i sl.), tada je država, s obzirom na lošu gospodarsku situaciju, prostorni obuhvat posebne državne skrbi svela

na minimum te područjem posebne državne skrbi proglasila samo nekad okupiran prostor zapadne Slavonije, Banovine, Korduna, istočne Like, sjeverne Dalmacije i Dalmatinske zagore, dubrovačkog zaleđa i, u tom trenutku nedostupno, hrvatsko Podunavlje.

Spomenuto je područje, osim Podunavlja koje u vrijeme donošenja Zakona o područjima posebne državne skrbi još nije bilo integrirano, podijeljeno u dvije skupine ovisno o geografskom smještaju, broju stanovnika općinskih središta te oblicima i intenzitetu skrbi.

U prvu skupinu uvrštene su bivše okupirane općine uz granicu s BiH, čija su središta od granice udaljena do 15 km te su, prema popisu pučanstva 1991. godine, brojila manje od 5 000 stanovnika; sve druge koje su u bilo kojem razdoblju između 1991. i 1995. godine, i bez obzira na trajanje, bile okupirane a ne zadovoljavaju kriterije koji su predviđeni za prvu, čine drugu skupinu područja posebne državne skrbi.

Općine prve skupine (prema teritorijalnom ustroju 1997.) jesu: Cetingrad, Civljane, Donji Kukuruzari, Donji Lapac, Dubrovačko primorje, Dvor, Gvozd, Hrvatska Dubica, Hrvatska Kostajnica, Jasenovac, Kijevo, Majur, Plitvička Jezera, Rakovica, Slunj, Stara Gradiška, Topusko, Vojnić, Vrljika.

Sve općine prve skupine bile su okupirane u cijelosti te su kao takve i proglašene područjem posebne skrbi. Među općinama druge skupine samo dio njih je u cijelosti dobio taj status, jer druga skupina obuhvaća i one koje su jednim dijelom bile izvrnute okupaciji stoga je sukladno tome status posebne skrbi pripao samo okupiranim naseljima tih općina. U drugu skupinu u cijelosti su uvrštene općine: Benkovac, Đulovac, Ervenik, Glina, Gračac, Jasenice, Kistanje, Knin, Konavle, Krnjak, Lasinja, Lišane Ostrovičke, Lovinac, Novigrad, Obrovac, Okučani, Orlić, Plaški, Polača, Promina, Saborsko,

Udbina, Voćin, Vrhovine, Župa dubrovačka, a djelomično su uvrštena područja općina: Barilović, Brestovac, Čačinci, Daruvar, Dragalić, Drniš, Dubrovnik, Gornji Bogićevci, Gospić, Grubišno Polje, Hrvace, Josipdol, Karlovac, Lipik, Mikleuš, Novska, Otočac, Pakrac, Petrinja, Poličnik, Posedarje, Ružić, Sirač, Sisak, Skradin, Slatina, Stankovci, Ston, Sunja, Škabrnje, Tounj, Velika, Velika Pisanica, Veliki Grđevac, Virovitica, Vodice, Zadar, Zemunik Donji.

U hrvatskom Podunavlju u cijelosti su područjem posebne državne skrbi proglašeni gradovi i općine: Beli Manastir, Bilje, Bogdanovci, Borovo, Darda, Draž, Čeminac, Erdut, Ilok, Kneževi Vinogradi, Lovac, Nijemci, Petlovac, Popovac, Stari Jankovci, Tompojevci, Tordinci, Tovarnik, Trpinja i Vukovar, a djelomično: Osijek, Vinkovci, Antunovac, Ernestinovo, Jarmina, Nuštar i Semeljci.

Prostor sa statusom područja posebne državne skrbi teritorijalno je obuhvaćen u 13 županija (Osječko-baranjska, Vukovarsko-srijemska, Virovitičko-podravska, Bjelovarsko-bilogorska, Požeško-slavonska, Brodsko-posavska, Sisačko-moslavačka, Karlovačka, Ličko-senjska, Zadarska, Šibensko-kninska, Splitsko-dalmatinska i Dubrovačko-neretvanska) i 109 općina/gradova (prema teritorijalnom ustroju 1997. godine).

PODRUČJA POSEBNE DRŽAVNE SKRBI KAO PROBLEMSKA PODRUČJA, S OSVRTOM NA PROSTOR OSLOBOĐEN "OLUJOM"

Velik dio područja posebne državne skrbi i prije rata većim je dijelom bio izdvojen kao problemsko područje s ograničenjima u razvoju zbog negativnih demografskih procesa, nerazvijene i slabo organizirane mreže naselja, stagnativnog gospodarstva i perifernog položaja u odnosu prema glavnim pravcima razvoja. Svi su postojeći problemi još više istaknuti ratnim događanjima na prostoru oslobođenom vojno-redarstvenom akcijom "oluja", na primjer Banovina, Kordun, Lika, dalmatinska Zagora.

Krajevi oslobođeni "olujom" dugogodišnje su depopulacijsko i denatalitetno područje; gustoća stanovništva po županijama toga prostora,

prema popisu 1991. godine i tadašnjem teritorijalnom ustroju, bila je daleko ispod prosjeka za R. Hrvatsku iste godine (84,6 st/km²), primjerice: Ličko-senjska 19 st/km², Zadarsko-kninska 43 st/km², Karlovačka 53 st/km², Sisačka 56 st/km², Šibenska 59 st/km². Jedan od uzroka takvoj populacijskoj slici svakako su specifične prirodno-geografske osobine pojedinih dijelova (npr. Lika), ali isto tako i specifičan povijesno-geografski razvitak. On osobito dolazi do izražaja na tom dijelu današnjega područja posebne državne skrbi - postojanjem vojno-krajiških organizacija u vrijeme kad je doseljavanjem novog pretežito stočarskog stanovništva i došlo do stvaranja etničke šarolikosti koja je bila plodno tlo za događanja s početka 1991. godine. Postupnom sesilizacijom novoga stanovništva dotad dominantna ekstenzivno-stočarska komponenta gospodarstva zamijenjena je ratarsko-stočarskim tipom. No, nepovoljna prirodna osnova vrlo je brzo prouzročila agrarnu prenaseljenost, što je već u 18. st. izazvala velike emigracije koje su se nastavile i poslije drugog svjetskog rata. Osim toga, daljnji gospodarski i populacijski razvoj toga prostora ograničen je i tijekom 19. st. kada je, izgradnjom željezničke mreže na području Hrvatske, ostao po strani.

Prelaskom na ratarsku privredu i sesilizacijom stanovništva formirala se koncentrirana naseljenost uz cestovne komunikacije, ali se ipak u najvećem dijelu zadržao tip disperzne naseljenosti - tragovi toga vide se i danas. Može se reći da je u novijem vremenu jedan od većih nedaća toga područja, te prema tome i zapreka širem razvitku, bio nedostatak većih regionalnih središta i vrlo loša nodalno-funkcionalna organizacija. Iako se nastojalo da centri poput Gospića, Knina, Benkovca, Drniša postanu žarišta gospodarskih aktivnosti, ipak ni jedan od njih nije prerastao u važniji subregionalni ili regionalni centar (jednim dijelom i zbog blizine Karlovca, Zadra, Šibenika i Splita).

Općine koje su postojale na tom području do 1992. godine teritorijalno su obuhvaćale velik prostor u čijoj organizaciji, s funkcijama koje su imali, njihova centralna naselja nisu mogla uspješno sudjelovati (npr. tadašnja Titova Korenica, Donji Lapac, Slunj, Dvor). Novim teritorijalnim ustrojem, formiranjem županija i

novih, teritorijalno manjih, općina nastoji se poboljšati organizacija toga prostora i definirati što bolja funkcionalna hijerarhija naselja kao lokalnih žarišta razvitka kako bi se potaknuo policentrični razvoj na nivou cijele države.

Osim loše nodalno-funkcionalne organizacije dijela područja posebne državne skrbi oslobođena "olujom", problem i kočnicu njegovu prosperitetu predstavlja i nerazvijena prometna infrastruktura, slaba prometna povezanost i ograničenost na samo jednu važniju cestovnu i željezničku komunikaciju. Gradnjom predviđene nove trase auto-ceste kroz Liku utjecalo bi se na velik razvojni pomak toga dijela, a isto tako i na gospodarsku, kulturnu i, uopće, geografsku integraciju cijeloga državnog teritorija jer je on glavna i najdirektnija spona između dviju prostorno i demografski najvećih regionalnih

cjelina - Središnje i Južne Hrvatske. Prometno značenje tog prostora potvrdilo se tijekom ratnih godina kada je ono bilo okupirano te je Hrvatska imala vrlo velike probleme u povezivanju i komunikaciji tih dviju regionalnih cjelina.

Osim svih spomenutih problema toga dijela područja posebne državne skrbi, kojih korijeni sežu u prošlost, rat je na cijelom području prouzročio potpun demografski slom i sasvim izmijenio demografsku sliku.

DEMOGRAFSKA SLIKA KRAJEM 90-ih GODINA NA PODRUČJIMA POSEBNE DRŽAVNE SKRBI - KAO POSLJEDICA AGRESIJE

Demografski problem jedan je od prioriteta i dugoročnih državnih problema, a vrlo je

Tab. 1. Ukupan broj stanovnika, broj Hrvata i Srba i udio hrvatskog i srpskog stanovništva u ukupnom 1991. godine u općinama posebne državne skrbi koje su prema popisu 1991. imale više od 50% srpskog stanovništva¹

OPĆINE	Broj stanovnika 1991.	Broj Hrvata 1991.	Udio hrvatskog stanov. u ukupnom (%)	Broj Srba 1991.	Udio srpskog stanov. u ukupnom (%)
Benkovac	26 255	9 040	34,4	16 583	63,2
Borovo	6 442	604	9,4	5 146	79,9
Civljane	1 672	55	3,3	1 583	94,7
D. Kukuruzari	3 063	126	4,1	2 858	93,3
Donji Lapac	4 959	31	0,6	4 460	89,9
Dragalić	2 715	822	30,3	1 604	59,1
Dvor	14 555	1 395	9,6	12 591	86,5
Đulovac	4 696	1 118	23,8	2 918	62,1
Erdut	10 197	3 493	34,3	5 165	50,7
Ervenik	4 115	37	0,9	4 047	98,3
Gor. Bogićevci	2 900	967	33,3	1 671	57,6
Glina	23 040	8 041	34,9	13 975	60,7
Gračac	11 167	87	0,8	10 805	96,8
Gvozđ	10 421	182	1,7	7 568	72,6
Hrv. Dubica	4 237	1 732	40,9	2 120	50,0
Hrv. Kostajnica	4 996	1 401	28,0	2 984	59,7
Kistanje	7 816	64	0,8	7 305	93,5
Knin	23 025	2 372	10,3	19 679	85,5
Krnjak	3 204	33	1,0	3 091	96,5
Majur	2 555	1 036	40,5	1 381	54,1
Obrovac	9 069	1 913	21,1	6 981	77,0
Okučani	5 712	433	7,6	4 777	83,6
Orlić	5 417	102	1,9	5 272	97,3
Plitvička Jezera	7 156	1 591	22,2	4 970	69,5
Plaški	4 317	83	1,9	4 074	94,4
Sunja	12 309	4 294	34,9	6 996	56,8
Topusko	6 824	2 251	33,0	4 144	60,7
Trpinja	7 672	467	6,1	6 579	85,8
Udbina	4 628	408	8,8	3 878	83,8
Voćin	4 152	668	16,1	3 262	78,6
Vojnić	8 236	116	1,4	7 366	89,4
Vrhovine	2 453	85	3,5	2 262	92,2

Izvor: Popis stanovništva 1991.; Zakon o područjima županija, gradova i općina u RH ("N.N." 10/97)

¹ Broj stanovnika prema popisu 1991. godine preveden je na novi teritorijalni ustroj prema Zakonu o područjima županija, gradova i općina u RH ("N.N." 10/97)

dobro poznato da stanovništvo spada među temeljne čimbenike društveno-gospodarskog razvitka. Ratom je još više pogoršano zatečeno demografsko stanje u Hrvatskoj, a najvećim promjenama broja, etničkog sastava i razmještaja stanovništva, prouzročenih ratnim događanjima, pogođeno je upravo područje posebne državne skrbi, tj. bivši okupirani prostor na kojem je u cjelini najzastupljenije prema ostalim etničkim zajednicama bilo srpsko stanovništvo. Udio te etničke zajednice, prema popisu 1991. godine, u velikom broju okupiranih općina bio je veći od 50% (tablica br. 1; od 109 općina područja posebne državne skrbi njih 32, tj. 29,4% su 1991. godine, a prema sadašnjem teritorijalnom ustroju, imale udio srpskog stanovništva veći od 50%).

To je bio jedan od argumenata kojim je srpska politika opravdavala svoje težnje za teritorijalnim širenjem. No, on se vrlo lako pobija uzimajući u obzir da je na cijelom okupiranom prostoru osim 52,4% srpskog, živjelo i 47,6% nesrpskog stanovništva.

Posljedice rata naglasile su negativne tendence ne samo na područjima posebne državne skrbi već i u cijeloj Hrvatskoj koja je zbog ratnih događanja bila pogođena velikim unutrašnjim preseljenjima te bila i imigracijsko i emigracijsko područje. U tablici br. 2. prikazan je grubo broj migratornog stanovništva i smjerovi migracija prouzročenih ratom na prostorima bivše Jugoslavije.

Unutarnji migracijski tokovi u tijeku rata prvenstveno su bili pojačani iz periferne i okupirane Hrvatske prema Zagrebu (krajem 1992. godine Zagreb je imao 145 627 prognanika i

izbjeglica) i drugim slobodnim dijelovima. Hrvatska tada je bila imigrantska i tranzitna zemlja za izbjeglice s područja BiH i SRJ, koji će jednim dijelom postati i njezinim stalnim stanovništvom, a u nacionalnoj strukturi iseljenog, dakle, emigrantskog stanovništva prevladavala je srpska populacija.

Sva spomenuta kretanja prouzročila su promjenu demografske slike RH koja je posebice vidljiva ako se demografska raščlamba spusti na razinu užih teritorijalnih jedinica.

Velike promjene tijekom rata zbivale su se s etničkim sastavom stanovništva, i to upravo na području posebne skrbi, koje se tada gotovo potpuno etnički homogeniziralo u korist srpskog stanovništva čiji je i broj u vrijeme trajanja okupacije eskaliralo prema 1991. godini, jer je okupirani prostor bio i imigracijsko područje za osobe srpske nacionalnosti iz ostalog dijela RH, a posebice se to odnosi na Podunavlje nakon vojno-redarstvenih akcija 1995. godine.

S "bljeskom" i "olujom" te reintegracijom Podunavlja demografska slika tih područja ponovno se počela mijenjati. Budući da u nacionalnoj strukturi iseljenog stanovništva s tog područja prevladava srpsko, a u doseljenoj hrvatsko stanovništvo, nedvojbeno je da se nova demografska slika neće potpuno približiti onoj iz 1991. godine, te da će popisom 2001. godine biti evidentirane velike promjene - uzrok koji su bila ratna događanja.

Danas je vrlo teško utvrditi točan broj i sastav stanovništva toga područja jer su kretanja stanovništva i ovdje, tako i kretanja između RH, BiH, i SRJ još uvijek izrazito turbulentna. Stanovništvo koje danas živi na bivšim okupiranim

Tab. 2. Broj migratornog stanovništva i smjerovi migracija na prostorima bivše Jugoslavije od 1991 do 1998.

SMJEROVI MIGRACIJA	HRVATI	SRBI	MUSLIMANI
S okupiranog područja RH u druge dijelove RH	200 000		
Iz RH prema SRJ		80 000	
Iz RH prema BiH		40 000	
Iz drugih dijelova RH prema okupiranom području RH		18 000	
Iz okupiranog područja RH prema SRJ, BiH i trećim zemljama		90 000	
Iz Vojvodine u RH	40 000		
S Kosova u RH	5 000		
Iz drugih dijelova SRJ u RH	4 000		
Iz BiH prema RH i trećim zemljama	400 000		100 000
UKUPNO	649 000	228 000	100 000

prostorima evidentira se putem policijskih postaja, Ureda za prognanike i izbjeglice, te Centara za socijalni rad i podružnica organizacije Crvenog križa. Podatak ni jedne od spomenutih institucija, s obzirom na svakodnevne intenzivne promjene te prema tome i probleme koji nastaju s evidentiranjem osoba i ažuriranjem podataka, ne može se smatrati točnim. Reintegracijom Podunavlja i provođenjem Sporazuma o dvosmjernom povratku, koji pretpostavlja povratak Hrvata u Podunavlje i Srba u područja koja su napustili 1995. godine, broj osoba koje se preseljavaju samostalno i spontano, a da pri tome ne izvješćuju nadležne institucije, sve se više povećava. To je jedan od najvećih razloga zbog kojega je nemoguće stvoriti točnu i jasnu demografsku sliku područja posebne državne skrbi. Stoga se trenutno stanje broja i sastava stanovništva može prikazati samo na razini grube procjene, a podatke se nikako ne smije držati točnima niti se njima koristiti kao relevantnim za pojedine analize jer je na tom području današnji podatak sutra već zastario. U ovom se trenutku eventualno može pretpostaviti koje će tokove imati predstojeća kretanja.

Obnovom objekata (dosad je obnovljeno oko 70 000 stambenih jedinica) od 1992. stvaraju se uvjeti za povratak stanovništva. Do reintegracije Podunavlja povratak prognanih Hrvata najvećim je dijelom bio usmjeren na područje zapadne Slavonije, Like, Banovine, Korduna, sjeverne Dalmacije i dalmatinske Zagore, a reintegracijom se mogućnost njihova povratka i u Podunavlje iz dana u dan povećava. Time se počeo pokretati i mehanizam povratka raseljenih osoba srpske nacionalnosti u mjesta prebivališta iz 1991. godine. Taj je smjer povratka danas najfrekventniji, a on uzrokuje i pomicanje izbjeglih Hrvata koji su smješteni na područjima posebne državne skrbi oslobođenim 1995. (što svakodnevno utječe i na promjenu udjela hrvatskog i srpskog stanovništva po pojedinim općinama). Smjer kretanja izbjeglih Hrvata, posebno onih kojima je onemogućen povratak na područje Republike Srpske, trenutno je prilično neizvjestan; može se samo pretpostaviti da će se jednim dijelom razmještati unutar Hrvatske pa se tu i trajno smjestiti, a

jednim će dijelom njihovo kretanje zasigurno biti usmjereno prema trećim zemljama.

S područja oslobođenih "Bljeskom" i "Olujom" 1995. godine bilo je 136 000 prognanika; do danas ih se vratilo 110 000, a u hrvatsko Podunavlje, iz kojeg je prognanano oko 100 000 osoba, vratilo se njih 15 000 - 20 000. Spomenuti brojevi najvećim se dijelom odnose na hrvatsko stanovništvo. Povratak osoba srpske nacionalnosti započet reintegracijom Podunavlja danas je najvećim dijelom usmjeren na područja oslobođena 1995. godine na koja ih se dosad vratilo oko 35 000, i to 19 000 iz SRJ i 16 000 iz Podunavlja, a povratak predstoji za još oko 5 000 njih iz Podunavlja te za oko 28 000 - 30 000 iz SRJ i RS.²

Prema podacima Ureda za prognanike i izbjeglice na području oslobođenom "olujom" i "bljeskom" trenutno je organizirano smješteno 37 377 osoba (obuhvaćene kategorije prognanika i izbjeglica); ako se tom broju pribroji 35 000 osoba srpske nacionalnosti koje su se dosad vratile na ta područja i oko 100 000 prognanika-povratnika koji su se vratili svojim kućama - to bi značilo da na tom području trenutno živi oko 170 000 (nije obuhvaćena kategorija novih naseljenika - osoba koje nisu u statusu prognanika i izbjeglice - no, ona u ovoj gruboj procjeni nije posebno relevantna jer je njihov broj u odnosu prema broju prognanika i izbjeglica zanemariv). Na spomenutim područjima prognanici su se većim dijelom vratili u svoje obnovljene kuće te stoga u skorije vrijeme neće biti većih promjena vezanih uz tu kategoriju stanovništva na tom prostoru. Međutim, promjene koje su svakodnevne i koje će se zasigurno nastaviti još neko vrijeme odnose se na srpsko stanovništvo u Podunavlju i ostalim područjima te sukladno tome i na prognano hrvatsko stanovništvo koje očekuje povratak u Podunavlje, kao i na izbjeglice iz BiH.

Točan broj osoba koje u ovom trenutku kao stalno stanovništvo žive u općinama posebne skrbi ne može se znati jer se sadašnji podaci iz već spomenutih razloga ne mogu smatrati točnim. Što se vidi i iz tablice br. 3. u kojoj je

² Prema podacima Ureda za prognanike i izbjeglice (zaključno s 31. 03. 1998)

Tab. 3. Orijentacijski narodnosni sastav u pojedinim općinama područja posebne državne skrbi u ožujku 1998.

OPĆINE	Podaci Ureda za prognanike i izbjeglice		Podaci jedinica lokalne samouprave	
	Hrvati	Srbi	Hrvati	Srbi
Slunj	4 612	31	2 936	25
Dvor	1 069	1 043	2 000	2 500
Glina	4 706	840	4 769	548
Hrvatska Kostajnica	4 336	300	2 326	52
Novska	5 422	126	2 553	18
Vojnić	1 924	1 020	1 946	*
Gvozd	1 664	1 095	1 663	919
Sunja	2 358	1	2 879	395
Drniš	7 638	192	8 018	250
Benkovac	3 996	150	1 895	137
Donji Lapac	347	526	547	423
Gračac	965	316	3 758	371
Knin	4 472	2 275	4 017	2 100
Plitvička Jezera	2 019	521	1 725	515

Izvor: podaci Ureda za prognanike i izbjeglice i jedinica lokalne samouprave i uprave (zaključno s 31. 03. 1998)

prikazan broj hrvatskog i srpskog stanovništva pojedinih općina, i to prema podacima dvaju izvora - Ureda za prognanike i jedinica lokalne samouprave i uprave koje također prate demografska kretanja vezana uz povratak i naseljavanje na svom teritoriju.

Razlike među podacima spomenutih izvora u pojedinim su općinama više nego li očite. Ne može se sa sigurnošću reći koji je od podataka točniji jer npr. Ured ne evidentira kategoriju novih naseljenika, za razliku od jedinica lokalne samouprave koje to rade temeljem izdanih rješenja o privremenom korištenju stanova i kuća; s druge strane, Ured zasigurno ima uredniju evidenciju o prognanicima-povratnicima, dok evidencija o vraćenim raseljenim osobama srpske nacionalnosti nije potpuno točna zbog onih koji se vraćaju sponatno i neorganizirano bez znanja Ureda. Takve se osobe češće evidentiraju pri jedinicama lokalne samouprave preko njihovih zahtjeva za povrat imovine. Broj stanovnika u tablici br. 2. prikazan je isključivo kako bi se prikazala trenutna konfuzna populacijska slika i prema tome potpuna nepuzdanost podataka bilo kojeg izvora.

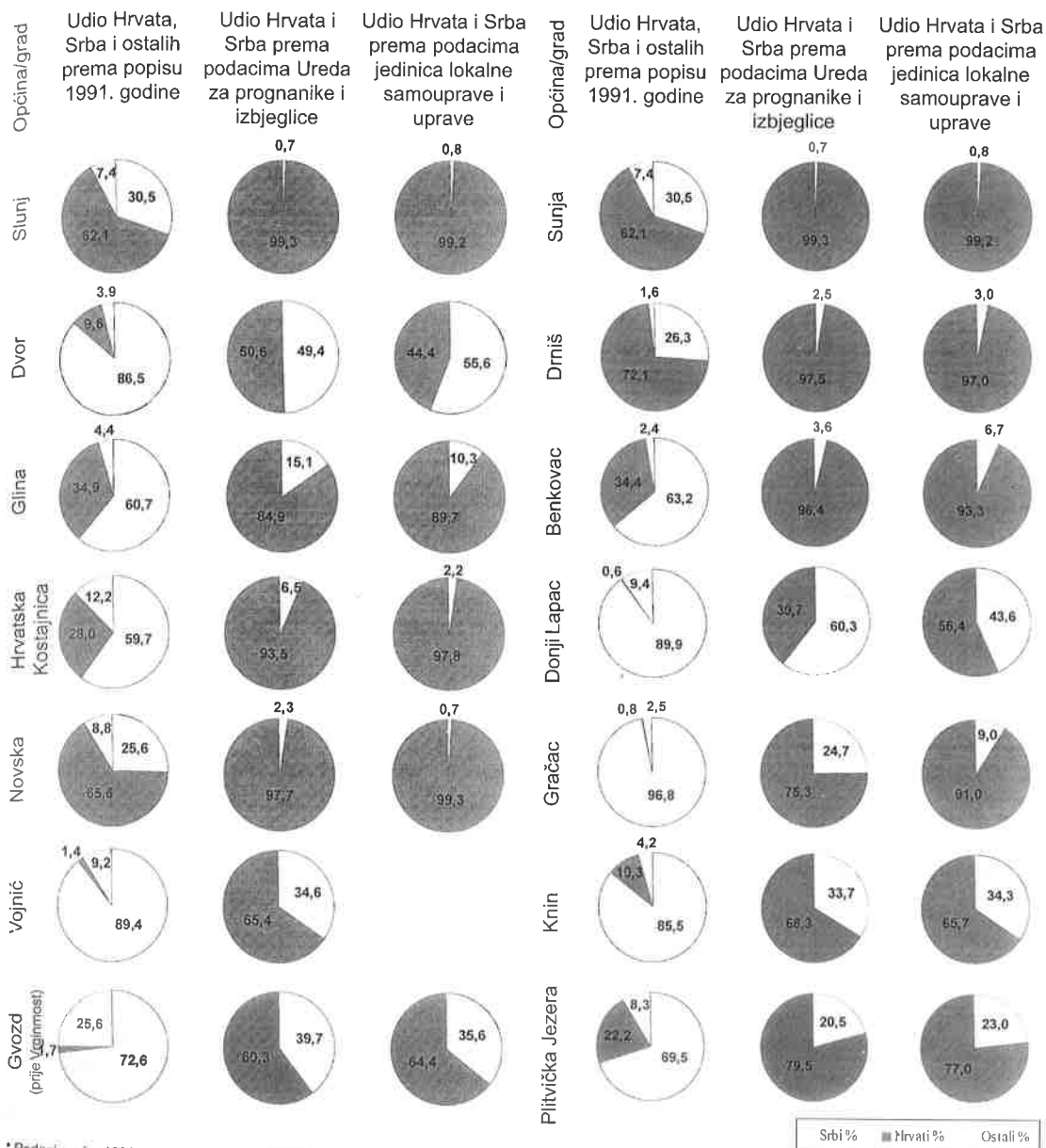
Razlike u prikaznoj tablici još su vidljivije pogleda li se i udio, tj. odnos dviju prikazanih skupina stanovništva (slika br. 1.; udio je izračunavan prema podacima danim u tablici 2. a kao ukupan broj za izračunavanje udjela

korišten je zbroj Hrvata i Srba). Osim trenutnog stanja (do 31. ožujka 1998.), na slici br. 1 prikazan je i udio Hrvata, Srba i ostalih prema podacima popisa 1991. godine, ali prevedenim na sadašnji teritorijalni ustroj (prema Zakonu o područjima županija, gradova i općina u RH, "N.N." 10/97, od 30. siječnja 1997.)

Kad se promatra prema postotnom udjelu trenutni odnos hrvatskog i srpskog stanovništva u prikazanim općinama, treba reći da je on u ovom trenutku prilično točan. Hrvatsko stanovništvo prevladava u većem dijelu prikazanih općina. Velikim dijelom tome pridonose izbjegli Hrvati iz BiH jer su privremeno smješćavani u napuštenu imovinu srpskog stanovništva na području općina u kojima je njihov udio do 1991. bio velik pa je, sukladno tome, po njihovu odlasku ostao i veći broj raspoloživih stambenih objekata za privremeno zbrinjavanje. No, kako se danas sve više intenzivira povratak Srba u općinama u kojima su do 1991. godine imali većinu ponovno dolazi do promjene narodnog sastava.

Spomenute oscilacije u promjeni broja stanovnika, njegove etničke i dobne strukture svakidašnjica su područja posebne državne skrbi koja će zasigurno trajati još neko vrijeme. One će svakako ostaviti trag i u ukupnom sastavu i broju stanovnika RH - čega ćemo svjedoci biti nakon novog popisa stanovništva 2001.

Sl. 1. Narodnosni sastav 1991* i 1998. godine (zaključno s 31. 3.1998.) u pojedinim općinama posebne državne skrbi

* Podaci popisa 1991. g. prevedeni na novi teritorijalni ustroj prema Zakonu o područjima županija, gradova i općina u RH ("N.N." 10/97)

Izvor: Popis stanovništva 1991. godine i podaci Ureda za prognanike i izbjeglice i jedinica lokalne samouprave i uprave do 31. 3. 1998.

OBLICI DRŽAVNE SKRBI

Agresijom na Hrvatsku velik broj osoba izgubio je život ili nestao; ratnim je razaranjima srušeno ili uništeno više od 145 000 stambenih

objekata. Više od 700 poduzeća s okupiranog područja moralo je obustaviti svoje poslovanje, a goleme štete nastale su na infrastrukturnim sustavima (cestovnim, željezničkim, vodoopskrbnim i sl.). Prema procjenama, izravne

ratne štete iznose više od 22 milijarde USD, a neizravne još oko 18,5 milijardi USD.³

Najveće posljedice rata osjećaju se na bivšem okupiranom prostoru i krajevima gdje su se odvijale veće ratne operacije. Već je rečeno da je dio toga prostora i prije rata slovio kao depopulacijsko i gospodarski nerazvijeno te da se prema njemu nije vodila ni demografska ni gospodarska politika koja bi ga stimulirala. Nastojeći ispraviti pogrešku i utjecati na kvalitativnu promjenu tog prostora, država je danas voljna uložiti povećane napore kako bi se stvorile pretpostavke za njegov ukupni dugoročni razvitak te ga je zbog toga i proglasila područjem posebne državne skrbi.

Posebna državna skrb prvenstveno ima svrhu olakšati i unaprijediti život na tim područjima, potaknuti povratak domicilnog stanovništva, te utjecati na stvaranje pull-faktora kojima bi se, osim stanovništva, kao pokretača razvoja i nositelja nove populacijske politike, privukao i oplodio kapital.

Da bi se postavljeni cilj dostigao, na tim su prostorima ponuđeni različiti oblici povlastica koje i jesu temeljni oblici skrbi. To su prvenstveno porezne i carinske olakšice kojima se nastoji utjecati i potaknuti razvoj gospodarstva, i to s naglaskom na sve oblike privatnog poduzetništva. Osim toga, nude se povećane plaće u državnim i javnim službama, mogućnost povoljne kupnje, najma, pa čak i darovanja državnog poljoprivrednog zemljišta radi revitalizacije poljoprivredne proizvodnje. Velik poticaj naseljavanju i zadržavanju stanovništva je i mogućnost da se stambeno pitanje riješi dodjelom državnih stanova koji bi nakon deset godina stalnog prebivanja na tom području trebali prijeći u vlasništvo osoba kojima su dodijeljeni, i to bez novčane naknade. Važan oblik skrbi su povoljniji uvjeti kreditiranja za razvoj pojedinih djelatnosti na tom području, čime se nastoji potaknuti samozapošljavanje stanovništva, a isto tako i iskorištavanje postojećih prirodnih resursa te sukladno tome i razvoj gospodarskih grana koje se na njima temelje (kao što su npr.

poljoprivreda, šumarstvo i drvna industrija, turizam idr.)

Sve financijske povlastice veće su na područjima prve skupine posebne državne skrbi (primjerice plaće u državnim i javnim službama u drugoj su skupini povećane za 25%, a u prvoj skupini za 50% prema drugim dijelovima R Hrvatske). Time je zapravo i samo područje posebne skrbi na nižoj razini diferencirano prema prioritetima jer ono ipak prije rata nije u cijelosti imalo jednak razvojni trend te pojedini dijelovi i danas imaju mnogo veću snagu za bržu i samostaliju revitalizaciju. Vodeći računa o tome, prvom skupinom definiran je pretežito ruralni prostor izrazitije depopulacije i deruralizacije u međupopisnom razdoblju 1981.-1991., s naglašenijim prijeratnim gospodarskim problemima, čija općinska središta 1991. godine nisu brojila više od 5 000 stanovnika a kojem je formiranjem državne granice prema BiH poraslo strateško geopolitičko značenje, te je stoga njegov razvoj kao stabilnog graničnog područja danas vrlo važan u cjelokupnoj strategiji prostornog i gospodarskog razvitka zemlje.

Svim spomenutim mjerama kojima država nastoji skrbiti za bivši okupirani prostor i planski usmjeravati njegov razvoj želi se privući stanovništvo na područja posebne državne skrbi, stvoriti od njih imigracijska područja i na taj način pridonijeti njihovu i ukupnom demografskom i gospodarskom razvitku cijelog državnog prostora.

ZAKLJUČAK

Za što uspješniju demografsku i gospodarsku revitalizaciju bivšeg okupiranog prostora i svekoliko uključivanje u gospodarske tokove, osim obnove i uklanjanja posljedica rata, nužno je utjecati na promjenu nasljeđa, i to tako da se:

- rekonstruirati i potaknuti razvoj regionalno najprimjerenijih oblika gospodarstva i pri tome uvažiti njegova kvalitativna transformacija - čime će se stvoriti i osnova za povratak stanovništva prvenstveno otvaranjem novih radnih mjesta
- pristupi obnovi i jačoj valorizaciji infrastrukturnih sustava, pri čemu posebnu pozornost treba obratiti na prometnu valorizaciju
- točno definira funkcionalna hijerarhija i

³ Preuzeto iz: *Strategija prostornog uređenja RH*; Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zavod za prostorno planiranje; Zagreb, 1997.

uravnotežena mreža centralnih naselja te da se poticanjem života na selu zaustavi deruralizacija i sukladno tome neracionalno napuštivanje gradskih područja.

Stvaranjem uvjeta za formiranje navedenih interaktivnih pretpostavki postavljaju se temelji za unapređenje razvitka problemskih područja, a s tim u svezi i temelji za uspješno provođenje

redistributivne populacijske politike, kao i razvojnu ravnotežu i konsolidaciju cjelokupnog državnog teritorija, što je danas, u uvjetima izrazitog populacijski i gospodarski polariziranog razvoja, prijeko potrebno.

Zakonskim definiranjem bivšeg okupiranog prostora područjem posebne državne skrbi - učinjen je prvi korak prema cilju.

LITERATURA

- Strategija prostornog uređenja RH*, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zavod za prostorno planiranje, Zagreb, 1997.
- Atlas Europe*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1997.
- Zakon o područjima posebne državne skrbi*, "Narodne novine" br. 10/97
- Pejnović, D. (1996): *Geografski aspekt revitalizacije depopulacijskih i ratom pogođenih područja na primjeru Like*, Zbornik radova I. hrvatskog geografskog kongresa, Zagreb
- Rogić, V. (1991): *Hrvatska Vojna krajina - temeljna historijsko-geografska problematika*, Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske, str. 165-187, Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb
- Šterc, S.: "Hrvatska između imigracije i emigracije", *Globus* br. 383, 10. travnja 1998.
- Šterc, S., Pokos, N.: "Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske", Društvena istraživanja 4-5/GOD. 2, Institut za primijenjena društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 1993.

IZVORI

1. Popis stanovništva 1981. i 1991.
2. Interni podaci Ureda za prognanike i izbjeglice